lâlesi mensuplarını kuşatma altına alması üzerine, Medine'ye bir ordu göndermek zorunda kaldı. Ordunun kumandanlığına da, hayli yaşlı ve hasta olmasına rağmen, son derece haşin bir kimse olan Müslim b. Ukbe'yi getirdi. Üzerlerine ordu gönderildiğini öğrenen Abdullah ve taraftarları Medine valisini ve Emevî sülâlesini şehirden çıkararak hendekler kazdılar ve savaşa hazırlandılar. Müslim b. Ukbe şehirden çıkarılanlardan da geniş bilgi alarak Medine'nin doğu tarafındaki Harre mevkiine geldi. Önce üç gün mühlet vererek halkı itaate ve Mekke'deki Abdullah b. Zübeyr'e karşı ortak hareket etmeye çağırdı. Fakat Medineliler bunu şiddetle reddettiler. Üç günlük süre sonunda başlayan muharebe gerçekten çok şiddetli ve kanlı oldu. Abdullah b. Hanzale taraftarları büyük bir hezimete uğradılar. Abdullah, yanında küçük bir grupla son ana kadar cesaretle çarpıştı ve savaş meydanında öldü (Zilhicce 63/Ağustos 683).

Abdullah b. Hanzale çok oruç tutan, gecelerini ibadetle geçiren, Kur'an tilâvetinden hemen etkilenen, âbid, zâhid, ensar arasında yüksek mevki sahibi bir kişi idi. Rivayet ettiği hadisler Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Dârimî'nin *Sünen*'leri ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almıştır. Ayrıca Hz. Ömer, Abdullah b. Selâm ve Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayette bulunmuş, kendisinden de Abdullah b. Yezîd el-Hatmî, İbn Ebû Müleyke, Esmâ bint Zeyd b. Hattâb hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967 — Konya 1401/1981, s. 312; *Müsned*, V, 225; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. C. B. de Meynard—P. de Courteille), Paris 1861-77, V, 160; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (*el-İṣâbe* içinde), Kahire 1328, II, 286; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğābe*, Kahire 1285-87, III, 148; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, III, 321-325; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 299-300; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 193.

AHMET ÖNKAL

ABDULLAH b. HÂRİS el-HÂŞİMÎ
(عبدالله بن الحارث الهاشمي)

Ebû Muhammed Abdullāh b. el-Hâris
b. Nevfel el-Kureşî el-Hâşimî
(ö. 84/703)

Muhaddis tâbiî.

Dedesi Nevfel, Hz. Peygamber'in amcası Hâris'in oğludur. Babası ve dedesi sahâbî olan Abdullah, Peygamber'in vefatından iki yıl önce doğmuştur. Annesi Hind, Ebû Süfyân'ın kızı ve Peygamber'in baldızıdır. Doğumunun ilk günlerinde teyzesi Ümmü Habîbe'nin evine götürülen Abdullah'ı Hz. Peygamber bu evde gördü ve ağzına ilk lokmayı vererek (**tahnîk***) hayır duada bulundu. Küçüklüğünde Abdullah'ı severken annesinin söylediği **bebbe** (tombul çocuk) kelimesi, zamanla onun lakabı haline gelmiştir. Babası Hâris'in Basra'ya yerleşmesi sebebiyle Basralılar tarafından iyi tanınan, sevilip takdir edilen Abdullah'ı, Yezîd b. Muâviye'nin ölümü üzerine Basra halkı vali seçerek Abdullah b. Zübeyr adına kendisine biat etti (684). Fakat İbn Zübeyr daha sonra onu bu görevden aldı. Haccâc'a karşı savaşan İbnü'l-Eş'as yenilince Abdullah b. Hâris Basra'dan kaçarak Uman'a gitti ve seksen yaşlarında iken orada öldü. İbn Hibbân, onun sam yeli vurması sonucu 698'de ölerek Ebvâ'ya gömüldüğünü söylüyorsa da bu şekilde ölen kendisi değil, oğlu Abdullah'tır.

Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan ve Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, Nesâî tarafından **sika*** kabul edilen Abdullah, Hz. Ömer, Osman, Ali, Abbas b. Abdülmuttalib, Übey b. Kâ'b gibi sahâbîlerden çok sayıda hadis rivayet etmiştir. Doğrudan Hz. Peygamber'den olan rivayetleri ise **mürsel***dir. Kendisinden de oğulları İshak, Abdullah ve Ubeydullah ile İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû İshak es-Sebîî ve Ömer b. Abdülazîz rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 24-26; VII, 100; Halîfe b. Hayyât, *eṭ-Ṭabaḳāt* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1966-67, I, 451, 481; II, 581, 599; Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60 — Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), V, 63-64; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), V, 30-31; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emṣâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), s. 70; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (*el-İṣâbe* içinde), Kahire 1328, II, 281-282; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, Kahire 1349/1931 — Medine, ts. (el-Mektebetü's-Selefiyye), I, 211-212; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 207-208; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, I, 200-201; Fâsî, *el-'İḳdü's-ṣemîn* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1378-88/1958-69, V, 128-129; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, III, 58; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 180-181.

M. YAŞAR KANDEMİR

ABDULLAH b. HÂRİS el-HUZÂÎ
(عبدالله بن الحارث الخزاعي)

(bk. HÂRİS b. EBÛ DIRÂR).

ABDULLAH el-HARRÂZ
(عبدالله الخراز)

Ebû Muhammed Abdullāh
b. Muhammed el-Harrâz er-Râzî
(ö. 310/922)

İlk devir sûfîlerinden.

Rey'de doğdu. Tahsil için Bağdat'a gitti. Cüneyd-i Bağdâdî'nin kendisiyle, Bâyezîd-i Bistâmî'nin de müridleriyle görüştü. Bir süre Mekke'de kaldı. Muzaffer el-Kırmîsînî, Ebü'l-Abbas ed-Dîneverî ve Ebû Abdullah Muhammed el-Mukrî'nin şeyhi olan Abdullah, **fütüvvet*** fikrine bağlı ilk sûfîlerden kabul edilir. İsminin sonundaki el-Harrâz (ayakkabıcı) lakabı, elinin emeğiyle geçindiğini göstermektedir. Nisbe ve adlarındaki benzerlik dolayısıyla ekseriya Abdullah er-Râzî (ö. 353/964) ile karıştırılmıştır.

Abdullah el-Harrâz, **uzlet*** fikrini bedenî uzletten farklı olarak anlar ve dünyaya karşı bedenen olduğu kadar fikren ve kalben de uzlet içinde bulunmak gerektiğini savunur. Gerçekte samimi dindarlığın, dünyevî ve uhrevî hiçbir menfaat gözetmeksizin bütün benliğiyle kendini Allah'a vermek olduğuna inanır. Bu sebeple, cennetin nimetlerini düşünerek ibadet ve taata yönelenlerle Allah sevgisi ile kulluğa koşanları bir saymaz. Beşerî hallerin bile ibadet şuuru içinde olması gerektiğini söyler. Harrâz'a göre insan, Allah'ı tanıma, O'na yaklaşma ve O'na niyazda bulunma kabiliyetine sahip olmakla birlikte, bir kul olarak üzerine düşen şükür borcunu bütünüyle yerine getirmekten âcizdir. Çünkü Allah'ın sonsuz olması O'na sonsuzluğa kadar şükretmeyi gerektirir.

Hadis kaynaklarının bildirdiğine göre Abdullah el-Harrâz güvenilir bir râvidir. Hadislerini Mâlik b. Enes'ten ve onun derecesindeki kişilerden rivayet etmiştir. Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel ve oğlu ile Begavî ve Müslim gibi muhaddisler ondan hadis rivayet etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53, V, 131; Sülemî, *Ṭabakātü'ṣ-ṣûfiyye* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 288-290; Hatîb, *Târîḫu Bağdâd*, Kahire 1349/1931 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), X, 34-36; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1972-74 (nşr. Abdülhalîm Mahmûd—Mahmûd b. Şerîf), I, 171; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1381-86/1962-67, II, 186; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 427-428; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 349-350; Lamiî Çelebi, *Nefehât Tercümesi*, İstanbul 1289, s. 208; Şa'rânî, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ*, Kahire 1373/1954, I, 98; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebî'), Kahire 1357/1938, I, 255.

 MUSTAFA BİLGİN

ABDULLAH b. HASAN el-BAĞDÂDÎ

(عبدالله بن حسن البغدادي)

Ebü'l-Kāsım Gulâm-ı Zühal
(ö. 376/986)

Matematikçi, astronom ve müneccim.

Kaynaklar, adını Abdullah veya Ubeydullah şeklinde vermektedirler. Bağdat'ta yaşadı ve daha çok, mesleğinden dolayı kendisine takılan Gulâm-ı Zühal (Zühal/Satürn'ün hizmetkârı) lakabıyla tanındı. Matematikçi ve müneccim olarak Adududdevle'nin hizmetinde bulundu. Abdurrahman es-Sûfî'nin çağdaşı, Sicistanlı filozof Ebû Süleyman el-Mantıkī'nin de yakın arkadaşıdır. Rivayete göre, ilim adamları arasındaki ününü, Mantıkī'nin meclislerinin birinde yapılan, astrolojik kehanetlerin doğruluk derecesiyle ilgili bir tartışmada, en mükemmel ilmî açıklamayı getirdiği için kazanmıştır. Bugüne ulaşamamış dokuz kitabının adı bilinmekte olup bunlardan yalnız *Kitâb fi'l-küsûfât ve'l-kırânât* adlı eseri, Siczî'nin *el-Câmi'u'ş-şâhî* ve Nasîruddîn-i Tûsî'nin *Sefînetü'l-ahkâm*'a aldıkları bazı parçalarla tanınmaktadır. İbnü'n-Nedîm'in verdiği listeye göre diğer eserlerinin adları şunlardır: *Kitâbü't-Tesyîrât; Kitâbü'ş-Şu'â'ât; Kitâbü Aḥkâmi'n-nücûm; Kitâbü't-Tesyîrât ve'ş-şu'â'ât; Kitâbü'l-Câmi'i'l-kebîr; Kitâbü'l-Uṣûli'l-mücerrede; Kitâbü'l-İḫtiyârât; Kitâbü'l-İnfişâlât.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ-Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 342; İbnü'l-Kıftî, *İḫbârü'l-'ulemâ'* (nşr. J. Lippert), Leipzig 1903, s. 224-225; H. Suter, *Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 63; Ziriklî, *el-A'lâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 346; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), VI, 238; Sezgin, *GAS*, VII, 24, 168.

 NURİ YÜCE

ABDULLAH b. HASAN b. HASAN

(عبدالله بن حسن بن حسن)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Hasen
b. Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib
(ö. 145/762)

Emevîler'in son zamanlarında ve Abbâsîler'in kuruluş döneminde Medine'de Hz. Ali evlâdının reisi olan âlim tâbiî.

69'da (689) Medine'de doğdu. Mescid-i Nebevî'de Ebü'z-Zinâd'dan ders dinledi. Başta babası ve annesi Fâtıma bint Hüseyin b. Ali olmak üzere Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib, A'rec, İkrime, Ebû Bekir b. Hazm ve diğer bazı âlimlerden hadis rivayet etti. İki oğlu Mûsâ ve Yahyâ ile İmam Mâlik ve İmam Sevrî de ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Emevî halifelerinden iyi muamele gördü; Ömer b. Abdülazîz katında büyük bir itibarı vardı. Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'e bağlılığını arzetmek için Dımaşk'a gitti. Abbâsîler iktidara gelince Hz. Ali evlâdından çekinmeye başladılar. Abdullah b. Hasan, Enbâr'a giderek Halife Ebü'l-Abbas es-Seffâh'ı ziyaret etti ve ondan büyük ilgi gördü. Ebû Ca'fer el-Mansûr 754 yılında hac için Mekke'ye gidince, bütün Hâşimî ailesi mensupları kendisini ziyaret ettiği halde Abdullah'ın iki oğlu Muhammed ve İbrâhim ziyaretine gitmediler. Bu durum dikkatini çekti ve onlardan şüphelenmesine sebep oldu. Mansûr halife olunca Muhammed'le İbrâhim'in niyetlerini öğrenmek için harekete geçti, bazı Hâşimîler'le görüşerek onlar hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Hz. Ali'nin ahfadından olan Hasan b. Zeyd, halifeye özellikle Muhammed'in ileride Abbâsîler için tehlikeli olabileceğini söyleyerek onu uyardı. Bunun üzerine Mansûr, Ukbe b. Selm'i, Abdullah b. Hasan ile görüşerek oğullarının gerçek niyetini öğrenmekle görevlendirdi. Abdullah, Ukbe'nin tuzağına düşüp onların bir ihtilâl hazırlığı içinde olduklarını itiraf etti. Ukbe bu durumu derhal halifeye bildirdi. Halife 758'de yine hac maksadıyla Mekke'ye gidince Abdullah'ı yanına çağırdı ve Abbâsîler'e sadakatini öğrenmek istedi. Bu sırada Ukbe'nin içeri girdiğini gören Abdullah bir komploya mâruz kaldığını anladı ve af diledi. Fakat halife onu birkaç yakınıyla birlikte hapsettirdi, daha sonra da Hâşimiyye'ye gönderdi (762). Abdullah aynı yıl orada hapishanede öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 319; VIII, 473; a.e. (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine 1403/1983, s. 102, 250-259, 319, 372, 374, 375, 452; Halîfe b. Hayyât, *eṭ-Ṭabaḳāt* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1966-67, II, 646; a.mlf., *Târîḫ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1967-68, s. 648; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 212-213, 233; Fesevî, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîḫ* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Bağdad 1974-76, I, 128; Belâzürî, *Fütûḥu'l-büldân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1956-60, s. 352; a.mlf., *Ensâbü'l-eşrâf*, III (nşr. Abdülaziz ed-Dûrî), Beyrut 1978, s. 150, 166; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, II, 1338; III, 143 vd., 188-189; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), II/2, s. 33-34; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emṣâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, s. 127; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, V, 185-186; K. V. Zetterstéen, "Abdullah", *İA*, I, 32-33; a.mlf., "'Abd Allāh b. al-Hasan", *EI²* (İng.), I, 45.

 MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. HÂZİM

(عبدالله بن خازم)

Ebû Sâlih Abdullāh b. Hâzim
b. Esmâ' es-Sülemî
(ö. 72/691)

Herat ile Serahs'ı fetheden ve Horasan valiliği yapan kumandan.

Annesi Aclâ gibi bir siyahî olan Abdullah b. Hâzim'in Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettiğini ve sahâbî olduğunu kabul edenler de vardır. Hz. Osman'ın halifeliği sırasında, Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in emrinde İran ve Horasan'daki fetihlere kumandan olarak katıldı, birçok yerin fethedilmesinde başarılı hizmetler gördü. 651-652 yıllarında Herat ve Serahs'ı fethetmeyi, bir yıl sonra da isyan eden Kārin'in kuvvetlerini yenmeyi başardı. Bunun üzerine Basra Valisi Abdullah b. Âmir tarafından Horasan'a vali tayin edildi. İbn Âmir'in ikinci defa Basra valiliğine getirilmesi üzerine Belh ve Sicistan'ın fethine memur edildi; 665 yılına kadar Horasan'da çeşitli askerî faaliyetlerde bulundu. 684 yılından itibaren, Mekke'de halifeliğini ilân etmiş olan Abdullah b. Zübeyr'e biat etti ve öldürülmesine kadar onun valisi olarak Horasan'da kaldı.